

A kínai kozmokrátor „Sokfelé szeretnék én megkapaszkodni”

Nyugati utazás, avagy a majomkirály története

„Az emberi természet mítosz és poézis.”
„A legfőbb szépség mégiscsak a káosz.”
(F. Schlegel)

1. Mindenki majom

Már a regény elején azt mondja Szun Vu-kung, a majomkirály, hogy „Nekem is kerek a fejem, s az égre néz! A lábam pedig szegletes, s a földön áll.” A kör jelképi jelentése a kínai szimbolikában az Ég, a „szegletesség”, a négyzet jelentése a földi világ. A kettő együtt, az Ég és a Föld pedig: a teljesség, a megtestesült tökély. Ez volna tehát Szun Vu-kung. „Kilenc a nyílás testemen, négy tagommal, öt zsigeremmel, hat belső részemmel az embertől mivel különbözöm?” Kérdezi aztán a halhatatlan szenttől, Szubhúti pátriárkától. „Igaznak igaz, hogy embert formáznál...” – feleli rá a pátriárka, de közben erősen gyanítja, hogy sem a tanítvány külső formájával, sem pedig eszejárásával nincs minden teljesen rendben.

Vajon minek akar ez a bumfordi majom varázslást, átváltozástudományt tanulni tőlem? Teszi fel magának a kérdést a pátriárka, de aztán elég gyorsan rábólint Szun Vu-kung türelmetlen követelődésére: „Legyen hát! Melyik módját tanulnád? Mert van az égi csillagképek száma szerint harminchatféle átváltozás, a baljós csillagok száma szerint hetvenkettő!” „Sokfelé szeretnék én megkapaszkodni. Legyen hát a hetvenkettő!” Vágja rá Szun Vu-kung, kertelés nélkül. „No, hadd legyen!” Legyint erre is, kissé felelőtlenül a pátriárka.

Nem az első jele ez a majomkirály telhetetlenségének, a jellemzően emberi lényeg, az elme lázas és nyers követelődésének, önhiúságának. Szun Vu-kung – születésének első pillanatától kezdve – a legmagasabb emberi célok felé tekintget: hatalmába igyekszik hajtani az anyagi és az anyagon túli világot. Az emberi lehetőségek határait feszegeti, egészen addig, míg a Magasztos Buddha meg nem fékezi fortélyos világhódítását, le nem győzi eszét és nyers erejét.

Mi ez? Buddha háborúja a legfőbb emberi cél, a „haladás” ellen? Vagy az értelem diadala az értelem felett? Persze, hogy a földi világ harcos hőseit utánzó Szun Vu-kung istenné akar válni: el akarja foglalni a Világ Ura, a mennyei Jáde Császár trónját. De semmivel sem akar többet, mint szintén „kerek fejű, szegletes talpú” példaképei, az emberek. Istenné emelkedni, „haladni”, „fejlődni”. A majom be is vallja, ki is mondja szándékát. Aztán amikor látja, hogy a világ ellenáll, meglepetten kérdezi, hogy miért. „Az embertől mivel különbözöm?”

Nem akármilyen regény ám a *Nyugati utazás!* Látjuk, hogy mennyire égető kérdéseket vet föl, miközben mesefolyamai hullámain ringatja az olvasót, csiklandozza, gügyög neki, azután elcsendesíti és édesen elaltatja, mint a csecsemőt. Úgy tesz, mintha semmiféle komoly dologra nem gondolna, csupán az időt akarná agyonütni a hosszú és cifra mesével.

De van ám itt minden, nemcsak cifra mese! A *Nyugati utazás* a korabeli kínai írásbeliség szinte minden műfajában remekel. A regény felöleli a kínai legendárium nagy részét, a mítosz- és mondavilágot, amelynek némelyik leírása ráadásul szinte korrajz: a kínai valóság pontos, fi-

nom skiccei. (Emlékszem, mennyire örültek ennek nem is olyan régen a marxisták: „No lám, ugye, hogy ez is csak a történelmi valóság!”) Azután a közéletiség terjedelmesebb ábrázolásaiban jelen van a szatíra, mely fényesen csillogtatja a műfaj legfőbb értékét, a méretek és az arányok eltorzításából fakadó humort. Ez az ábrázolásmód a regényben olykor egészen a groteszkig fokozódik.

A mű szereplői leggyakrabban pikareszk regénybe illő hősök, akik olykor eposzi méretűvé nőnek, mások meg valós történelmi figurák vagy éppen ponyvák kalandorai, félnótás szélhámosok. Olykor ugyanezek a hősök – köztük zarándokok, csavargók, egyszerű sorsú halászok, favágók – egyik pillanatról a másikra valódi filozófusokká, költői bölcselőkkel válnak, akik a munkából hazafelé sétálgatva kerek bölcséleti rendszert vázolnak föl, téziseket fogalmaznak meg egymásnak – vaskos szentenciagyűjtemények formájában. (Előfordul, hogy egyetlen bekezdésnyi, rövid megszólalásban feltucat, sziporkázó közmondást, szólásmondást számolhatunk meg.)

Rajtuk kívül azután feltűnnek még a regényben a mesék túlsó világbeli hősei, akik között finom érzékenységgel és ugyancsak remek humorról megrajzolt isteneket, istenkéket, démonokat és csodás képességű állatfigurákat találunk. Kimagasló (és váratlan) erénye még a regénynek, hogy nem mindennapi szereplői gyakorta komoly és közérthető, sőt szellemes hitvitákat folytatnak egymással; hittudói érveléseik magas színvonala a régi indiai traktátusokat idézik. De ott van, erősen jelen van a mű leírásaiban természetesen a szintiszta széppróza és a líra magassága, minősége is.

Keves ilyen művel büszkélkedhet a világirodalom. A klasszikus kínai széppróza hat leggyakrabban emlegetett és legismertebb alkotása közül azonban három is ebbe a kategóriába sorolható. A legkorábbi *A három királyság regényes története* (3. századi történelmi tárgyú mű a 14. századból), azután a *Vízparti történet* (12. századi cselekmény 14. századi szerzőtől), és a 16. századból datált *Nyugati utazás. A Szép asszonyok egy gazdag házában* (12. századi történet a 16. századból), *A vörös szoba álma* és az *Írástudók* (mindkettő a 18. századból) a kínai világ hőseinek sokkal valóságosabb, realisabb bemutatására törekszik.

Ezek tehát a széppróza, a regény nagy kínai klasszikusai. Jól látjuk a felsorolásból, hogy az irodalmi minőség nem feltétlenül igényli a széles műfaji arzenált: a legmagasabb irodalom (például az imént említett *A vörös szoba álma*, a világ egyik legszebb regénye) is beéri a *Nyugati utazás* színes műfaji változatosságánál sokkal kevesebbel is. Beérnénk mi is, ám olvasóként legyünk csak hálásak a többért. Azzal, hogy a kitűnő 16. századi szerző, *Vu Cseng-en* minden elvárásunkat túlteljesíti a tízezer felé ágazó, megszámlálhatatlan szereplőjű és sok műfajú *Nyugati utazással*, olyan ismeretek tömegéhez juttat minket, amelyekhez más forrásokból bizony elég nehezen juthatnánk.

Minél több műfaji eszközt használ a szerző regénye világnak bemutatásához, annál többet tud elmondani róla. A

tudós kíváncsisággal érdeklődő olvasó számára leginkább erre való az irodalom: mondjon el mindent az emberről, amit csak lehet. Ha ez az olvasó alaposan körül akar nézni a múltjában, egészen biztos, hogy semmilyen korból nem talál tudományos igényű (és ez okból megbízható) leírásokat, beszámolókat az emberek különféle közösségeinek életvezetési gyakorlatáról, életmódjuk részleteiről. Az erre vonatkozó korabeli elképzeléseket illetően többnyire rendelkezésünkre állnak filozófiai (vallási, erkölcsi) és történetírói munkák, följegyzések, ám a gyakorlati élet részleteihez csakis az irodalom vezet el minket. Még az sem nagy baj, ha nem találunk minden korszakból valódi irodalmi értékkel bíró műveket, csak bővelkedjenek hosszú, részletező leírásokban, „jelentésekben”. Leginkább azonban az a kevés, jól sikerült szépírói munka segíti ilyenkor az olvasót, amit magas irodalomnak nevezhetünk. Ezek közé tartozik a *Nyugati utazás*.

Különös, hogy az említett klasszikus regények keletkezésének századaiban a kínai regényírók egyáltalán nem gondoltak a maguk és műveik jövőjére. Nyilván eszük ágában sem volt forrásként szolgálni majd az utókornak, nem ezért dolgoztak hosszan és szorgalmasan terjedelmes műveiken, de úgy látszik, hogy még híresek sem akartak lenni. Ha gondoltak volna a jövőre, ha meg akarták volna örökíteni legalább a saját nevüket, ráírják a művekre. Utána meg nagy csinnadrattával hirdetik a dicsőségüket, verik a mellüket. Ha a mű jó, nem szégyen a szerényebb önreklám sem, így megy ez a világon mindenütt. A legtöbb korban Kínában sem volt ez másként, csupán a terjedelmesebb szépprózai művek, az úgynevezett regények szerzőségével nem dicsekedtek az írók, nem verték munkáik hírét nagydobra. Például éppen akkoriban, amikor feltehetően a *Nyugati utazás* is megszületett, ezért bizonytalan kissé Vu Cseng-en szerzősége.

Ahogy csaknem mindegyik szerző, ő is igyekezett eltitkolni regényírói szenvedélyét. A késői császárkorban méltatlan erőfeszítésnek tekintették a regényírást, asszonyi, gyerekes fantáziálásnak. A kínaiak a legjobb esetben is megmosolyogták az efféle valótlan, hosszú történetek kitalálóit. Lejárhatja vele magát az író – vallották. Írástudók devianciája. Ez volt a regény műfajának általános megítélése, a művelt előkelőségek, az értelmiség szigorú véleménye. De azért ők is lelkesen olvasták a különféle regényeket, joggal feltételezhetjük, hogy a hosszú, fordulat, kicsit véres és pikáns történetek – mint amilyen például az ezeknek az elvárásoknak is tökéletesen megfelelő *Szép asszonyok egy gazdag házban* – voltak a társasági beszélgetések legnépszerűbb témái. Azt mondják a sinológusok, hogy a császári udvar előkelőségei is imádták a kellemesen borzongató olvasmányokat, éjszakánként, titkos szobáikban pirosló fülekkel olvasták azokat a regényeket, amelyeket betiltottak.

Magas irodalomnak Kínában – úgynevezett hivatalos körökben – leginkább a történetírás számított. De az átlagos, egyszerű olvasó szemében mindenkor, mindenképp előtt és fölött a költészet állt. Nincs ebben semmi szépelgés, előkelőségek, sznobizmus. A történetírás mindig is maga a pontosság, a rend, a józanság példája volt, mert sohasem látták be ők sem, hogy ez is fikció. A poézis pedig, ezt már sokkal könnyebb belátni, a gondolat és az érzés nyelvi koronája: rászorul még a széppróza is, mert nem képes nélküle szárnyra kapni. Kell hozzá a költészet, a mágia. A kínaiak is tudták ezt mindenkor, talán ők tudták legrégebben és legjobban. Ezért írtak minduntalan a regényeikbe is számos helyen versbetéteket, amelyek megemelték a prózai leírásokat.

Úgy látszik, hogy a késő császárkor (14–20. század) legjobb és legnépszerűbb kínai regényei nem szolgálták íróiknak sem dicsőséggel, sem jómóddal. A dicsőség és a jómód az írástudók közül kizárólag a költőknek volt fenntartva. De a regényírókat legalább nem is kecsgettette

ilyesmivel senki. Akkor vajon miért vonzotta a regényírás keserves robotja a többnyire amúgy is éhenkórász, bukott, csalódott írástudó hivatalnokokat? Csak nem a világtérítés vagy a regényben teremtett világ uralásának vágya? Nem ismerjük pontosan a választ. Vu Cseng-en (1500 körül–1582 körül) regényírói élete és munkássága a legtöbbjük sorsát jól példázza.

Írástudó, azaz értelmiségi családban született egy északkelet-kínai városban, Sanjangban, közel a tengerparthoz. A felmenői magas rangú tisztviselők voltak, de apja már nem kapott hivatalt. Az öreg Vu egy selyemüzletet vezetett, úgy-ahogy. Makacsságból is ragaszkodott az értelmiségi életformához, éjjel-nappal olvasott, persze hogy nem ment valami jól az üzlet. Úgy járt, mint az *Írástudók* egyik hőse, azzal a különbséggel, hogy ő legalább nem került börtönbe. De hát akkor is micsoda deklasszáció ez! A műveletlen, lelketlen kereskedők, uzorások alsó kasztjába süllyedni.

Az ez okból is hátrányos helyzetűnek mondható ifjabb Vu csak öreg fejjel tette le az alapfokú állami vizsgákat, de akkor is hiába. Nem talált magának elfogadható hivatalt, nem fordult jobbra a család sorsa. Vu Cseng-en tehetős, jobb módú barátaira utalva tengette napjait, alkalmi versek, sírfeliratok írásából élt. Eközben írta meg a nagyregényt, a *Nyugati utazást*. Am ezt sem követte újjongás, tapsvihár, felemelkedés, bőség, nem születtek az íróról máig mesélt, népszerű legendák. Miként alig-alig ismerjük a kor többi regényíróját, róla sem tudunk e néhány életrajzi adatnál többet.

2. Mindenki buddhista

Ennek a sok műfajú, sok helyszínű és sok szereplős regénynek a története a kínai középkor egyik legfényesebb századában, a 7. században játszódik. Ez a század a messze földön híres és irigyelt kínai Tang-kor első százada. Nincs a földön olyan közösség, nincs olyan kultúra, amelyik fel tudna mutatni még egy ilyen hetedik századot. Sem nyolcadikat, sem kilencediket, és itt még egyáltalán nem ér véget a pompás kínai századok sora. A kínai Tang-kor az emberi kultúra legkorábbi felsőfoka.

Máig kullogunk a tang századok nyomában. A történelem csak a legritkább pillanatokban képes olyan felemelő, felszabadító, könnyed életérzéssel szolgálni és képes a közösségeit olyan lelkesítően inspirálni, mint ahogy azt a Kínai Birodalom tette ekkoriban. Egyesek azt állítják, hogy ennek legfőbb oka a buddhizmus Kínában kialakult és elterjedt irányzata (a *csan*) volt, természetesen karöltve a taoizmussal és a konfucianus gondolkodással. Az általuk képviselt és hirdetett szemlélet, erkölcs, egyéni és közösségi életforma a birodalom minden rendű és rangú, eleven szellemű lakóját felszabadította, és a boldogulás vonzó lehetőségeit kínálta számukra. Az ókor végi és középkori Kína szellemi rendezettsége, otthonossága teret adott a legkülönbözőbb, örömmel végezhető falusi és városi munkáknak, teret adott a kultúra egyéni és társadalmi alkalmazásának (alkalmazott kultúra). A hivatalnokok szinte küldetészerűen érezhették munkájukat, sikeres tevékenységük eredményei szemmel láthatóak és kézzel foghatóak voltak. A lázas iparkodás, serénykedés, örökös szervezkedés önfeléd, lelkes közösségi életet teremtett. Mindennek máig jól látható jeleit találjuk a tang századok elbeszéléseiben (de a későbbi, ezt a kort idéző *Nyugati utazás* epizódjaiban is), és erről árulkodó életképeket villantanak elénk az utólérhetetlen Tang-kori költészet strófái.

Mindehhez hasonlót csak néhány ókori állam volt képes megvalósítani a világon, a történelem későbbi korszakai már nem dicsekedhetnek efféle eredményekkel. A Tang-kori Kína körülményeihez az indiai rádzsák apró birodalmainak emberi viszonyait hasonlíthatjuk, a történelmi Buddha működésének idején; valamint az athéni polisz és

Róma lakói ismerhették ezt a rendkívüli, felszabadult életérzést. Mindenhol más-más „kooperációs játék” izgalmaival élvezték a szereplők, más-más célok hevítették őket. Indiában a bőség, a kényelem, a pompa nyújtotta gyönyörűségből, az életművészet gyakorlásából merítették legtöbb örömeiket; Athénban a közösségi élet, a nyilvánosság, a *demosz* hatalmának égető kérdéseiről folytattak heves vitákat, és a demokrácia gyakorlatának izgalmai fűtötték a polgárokat; Rómában a virtus adott lendületet a társadalmi életnek. Kínában pedig a viszonyközpontú látásmód, a *viszonyközpontú* életvezetés eredményei – például a jól szervezett hivatalnoki rendszer – nyújtottak inspirációt a köznapi élet vállalásához. A kínaiak lehetőségei azokban a századokban odáig terjedtek, hogy főhivatalnoki karriert is bárki bátran maga elé tűzhetett. Bárkiből, aki le tudta tenni az állami vizsgákat, lehetett akár császár is. De az egyszerű, mindennapi Tang-kori élet sem volt éppen megvetendő.

Az emberiség történetében – szintén egészen kivételes módon – Kína lakói korszakokon át nemigen érdeklődtek a szomszédos vagy távolabbi népek anyagi és szellemi értékei iránt. A birodalom életét sokkal inkább az önmagukra figyelés, az együttélés, az egyéni élet és sors minőségének megteremtésére és fenntartására fordított igyekezet jellemezte, mintsem az expanzióra törekvés. De még a mindenkori technikai lelemények, iparcikkek kereskedelmét, a szellemi értékek árucseréjét sem áhították különösebben. Sokkal fontosabbnak tartották a szervezethez, a rend megteremtéséhez a birodalom lakóinak gondolkodásában, a közéletben és életük szűkebb tereiben. Kétségtelen, hogy még a legkisebb emberi közösségekben is létfontosságú a szabály, a rend, amit bizony komoly munkával kell megszervezni, és csak így lehet fenntartani is.

A kínaiak már az ókorban igen nagy körültekintéssel gondolták végig a közösségi tennivalókat. A bölcsélet minden irányzata államelméleti és politikai filozófiai (!) művek tömegét alkotta meg. Már történelmük kezdeti korszakaiban felismerték, hogy nem lehetnek égetőbb kérdései a filozófiának, mint az emberi együttélés és együttműködés kérdései. Ez a nemes, örökké az emberi viszonyokat fűrészkező érdeklődés és igyekezet vezetett oda, hogy már az ókorban létrejött Kínában az az igen alaposan végiggondolt és aprólékosan kidolgozott viszonyközpontú gondolkodás, ami a földgolyó nyugati felén máig nem született meg. A kínait pedig alig-alig ismerjük e tájon. Ez a filozófia finomult azután tovább Kínában erkölcsi normatívává és jogrenddé, összességében társadalmi gyakorlattá. A nevelés elsőrendű fontossága mellett, uralkodóik és hivatalnokaik célja az aggályosan pontos jog- és igazságszolgáltatás megteremtése volt. „*A világ kormányzója törvény és illendőség*” – vallották bölcsen, és Kína történelméből jól láthatjuk, hogy milyen hasznosnak bizonyult ez a felismerés. Az ember helyét kutatni létezésünk gigantikus tereiben, majd szépen elrendezni a sorsunkat az Égalattiban, méltó, nagy feladat, és éppen elég.

Ehhez a munkához járult hozzá nagymértékben a Kínai Birodalom első szellemi importja: a *buddhizmus*. Igen-csak értékesnek, ráadásul vonzóknak kellett lennie ahhoz, hogy felkeltse a kínaiak érdeklődését, majd befogadják. De pontosan ez történt: az indiai buddhizmus, jó ötszáz évvel keletkezése után, az időszámításunk kezdete körül éveken eljutott kínai földre, és lelkes követőkre talált.

A kínai szellem, persze, azonnal átszabta, a kedvére igazította: teljes mértékben *elkínaiasította* a tanítást. (Pontosan így járt a második, az eddigi utolsó szellemi importáru, a *marxizmus* is Kínában.) Az indiai eredetű alapelvek, amelyeket maga a történeti Buddha fektetett le, egyáltalán nem kérdőjeleződtek meg ugyan, vagyis a kínai buddhista irányzatok alapja továbbra is az indiai gondolatiság maradt, ám csaknem mindegyik irányzat igen határozottan magára vette és viselte a *taoista* filozófia és misztika je-

gyeit, csakúgy, mint a kínai erkölcs és gyakorlatiasság, azaz a *konfucianizmus* legjellemzőbb sajátosságait. Pontosan ezt látjuk a *Nyugati utazás* szerzőjének és hőseinek világszemléletében is. E három tanítás elvei szerint gondolkodnak, viselkednek, cselekednek, élnek; ezeknek a tanításoknak a mesterei, istenségei, démonjai, szörnyei a regény szereplői. Ők a cselekmény mozgatói.

Mindezzel együtt a regény szerzőjének nem titkolt célja a buddhizmus dicsérete. Még a Világ Urának trónjára törő, majd elbukó majomkirályt, Szun Vu-kungot is buddhista hitre téríti az egyik magasrangú buddhista istenség (Kuan-jin) a regényben, így menti meg a kárhozattól. Vu Cseng-en másik főhőse pedig, a legendás buddhista tudós és zarándok, *Hszüan-cang* szerzetes, akit jól ismert, valóságos történeti személyről mintázott, és aki a regény végére elnyeri a Szantálfa Érdemes Buddhája kitüntetését. Szun Vu-kung nemcsak feloldozást nyer az őt megfélemező Buddhától, hanem a történet végén ő maga is buddhaságot kap jutalmul, amiért a rend szolgálatába állva, hűségesen segítette Hszüan-cangot. De a történet többi főszereplője is mind megtér, és később (konfucianus módra) ők is mind kitüntetésben részesülnek, rangot kapnak. Vagyis, aki buddhista lesz, mind viszi valamire. Közöttük még a felforgató rossz szellemek, korábbi démonok is, név szerint: Nyolctilalmas és Homoki Barát. Ők is mindvégig áldozatos szorgalommal, kitartással szolgálták Hszüan-cangot, hogy szerencsésen végrehajthassa Buddha megbízásából vállalt küldetését, és elvigye Indiából a buddhizmus szent könyveit Kína földjére. A Magasztos Buddha meglátása szerint ugyanis akkoriban még nem voltak a lelkek Kínában eléggé „békések”. „*Itt van pedig nékem hármas gyűjteményem, szent ígék könyvei, alkalmasak őket jóra téríteni.*” Szólt Buddha, s ezzel kezdődik az egyszerre valóságos és mesebeli, kalandos, fortélyos és hosszú-hosszú *Nyugati utazás*.

A nagy nehezen megjavult, megtért és megdicsőült lázadó szellem, a majomkirály makulátlan, tökéletes párja a regényben *Hszüan-cang*. Ha akarom, Szun Vu-kung a *Nyugati utazás* főhőse, ha akarom, Hszüan-cang. Ha a majom, akkor fejlődésregényt olvasunk, ha a zarándok, akkor szó sem lehet fejlődésről (és ebben az esetben persze fejlődésregényről), ugyanis a későbbi hős zarándoknak már egyáltalán nincs hová fejlődni, ő már születése pillanatában (csodás, mitológiai születése volt) olyannyira eszményi, hogy nem is lehet tökéletesebb. Amennyiben Hszüan-cang korának buddhista eszményei testesülnek meg benne, ez a fokozhatatlan tökéletesség jelképi értelemben is igaz. Nem létezett ugyanis abban a korban Kínában filozófiailag meggyőzőbb és a köznapi életre is több figyelmet fordító vallás, mint az akkoriban virágzó csan („elmélyülés”) buddhizmus volt.

Hszüan-cang (602–664) Délkelet-Kínában született, tudós konfucianus családban. Apja a tartomány egyik előjárójaként a gyerekek konfucianus neveléséért felelős főhivatalnok tisztségét töltötte be, így aztán teljesen természetes, hogy a gyerekei is igen alapos konfucianus nevelésben részesültek. Jó gyerekek voltak, szépen tanultak és bizonyára illendően, „rendesen” is viselkedtek. Nem számított engedetlenségnek, hogy neveltetésük mellett később Hszüan-cang és egyik bátyja élénk érdeklődést tanúsított a népszerű buddhista látásmód és életelvek iránt. Csanganba, a birodalom fővárosába mentek, ott novíciusnak álltak (Hszüan-cang mindössze tizenhárom éves volt ekkor), és a buddhizmus alapos tanulmányozásába kezdtek.

Csanganban éppen a Tang-dinasztia második uralkodója, *Taj-cung* (599–649) császár ült a trónon, akit számos történetíró illet a Harcos Császár elnevezéssel. Az ő uralkodásának idején érte el történelmének legnagyobb kiterjedését a Kínai Császárság, Perzsiától Koreáig. A történelemben elég ritkán fordult elő, hogy kínai dinasztiák

uralkodói hódításba fogjanak, ezúttal maga a Harcos Császár győződhetett meg arról, hogy bizony igen kétséges vállalkozás mindenféle hódítás. Vesződéses, nagy „munka” már a hódító háború maga is, azután pedig teljesen kilátástalan, szinte reménytelen erőfeszítés az óriási, meghódított területek lakosságát alattvalóként megszervezni, oly módon, hogy számukra is vonzó legyen a „csatlakozás”, az életük a birodalomban.

Taj-cung császár – a regény böles és dicsőséges uralkodója, a zarándok szerzetes mellett a *Nyugati utazás* másik eszményi szereplője – taoista vonzódása ellenére szintén komolyan érdeklődött a buddhizmus tanításai iránt. Ebből származott későbbi, szoros kapcsolata Hszüan-canggal, akire mint mesterére tekintett. Mivel az ifjú Hszüan-cang több, lényeges buddhista vallásbölcseleti kérdésre nem kapott választ a csangani kolostorok könyvtáraiban, már akkor elhatározta, hogy Indiába utazik az eredeti buddhista írásokat tanulmányozni. A kínai szellem gyarapodására pedig hazaviszi onnan a szent könyveket, és kínaira fordítja. Ez tehát a *Nyugati utazás* legendájának valós, történelmi háttere, az indiai utazást ihlető gondolat.

A tudós kíváncsiságtól fűtött Hszüan-cang – a Kínai Császárság és a Türk Birodalom között zajló háború és a meghódított délnyugati területek folyamatos rendezetlensége, a nyugtalanító állapotok miatt – északkelet felé, a Takla-Makán sivatagon át, Taskent és Szamarkand érintésével (!) indult el Indiába. Majd a Hindukus-hegységen átkelve négy év vándorlás után érkezett meg a Gangesz középső folyásához. Végigjárta az indiai buddhizmus szent helyeit, felkutatta és megszerezte a vágyott könyveket, s tizenegynéhány évi indiai tanulás és munka után, több mint hatszáz kötetnyi, óriási ládába csomagolt szakirodalommal, méretes Buddha-szobrokkal és ereklyékkel, karavánja élén, ismét átkelve a Hindukuson, visszatért Csanganba. A fővárosban ünneplő tömeg fogadta, a császár is vendégül látta, megjutalmazta, s előkelő hivatalt ajánlott neki az udvarnál. Hszüan-cang azonban visszavonult, tudós szerzetesársait segítve, szorgalmas fordítói munkával töltötte életének hátralévő éveit.

„A város nyugati kapujánál a császár rendeletére felépítették a szent könyveket váró tornyot, s minden esztendőben Hszüan-cang elutazásának napján a maga személyében kiment oda a császár, hogy várja a szent szerzetes megjöttét. Így cselekedett ezen a napon is, a szentatya indulásának napja után éppen tizennégy esztendővel. S ahogy felhágott a torony tetejébe, egyszerre csodálatos fényességet pillantott meg nyugat felől, s illatos szellő csapta meg az orrát. Megállottak a gyémántvillámistenek a levegőégben Hszüan-canggal, s búcsúzkodni kezdték tőle. – Ez itt már Csangan – mutattak alá a városra.

– Megjöttél hát, felséges öcsénk? – sietett elébe a császár Hszüan-cangnak hivatalnokai serege élén. – Hát ezek kicsodák? – kérdezte álmélkodva, mikor meglátta a tanítványokat.

Leborult Hszüan-cang a császár előtt, úgy üdvözölte. Aztán megmagyarázta, hogy tanítványai ezek, kiket útja közben vett maga mellé.

– No, akkor jöttök velem a palotámba valamennyien – parancsolta a császár; s elindult a menet.”

Így történt a nagy visszatérés a legendák és a *Nyugati utazás* szerzője szerint, s tudjuk, hogy majdnem pontosan így történt a valóságban is.

A buddhizmust a regény nemcsak a zarándoklat sikeres történetével igyekszik népszerűsíteni, hanem példázatokkal (a megtért hősök életéből vett eseményeket idézve); érdekesítő tanmesékkel (többek között Hszüan-cang születéstörténetével); a buddhista imádság csodás hatásának leírásaival (gyógyulás-, átváltozás- és feltámadás történetek); meggyőző térítésekkel (a szörnyek, démonok megtér-

Tubákos flakon, buddhista szerzetes előtt meghajló írástudó, porcelán máz alatti kék és vörös festéssel

résének és üdvözülésének történeteivel); okos hitvitákkal (például a császár főembereinek vitája a buddhista és a konfucianus tanítás értékeiről); valamint ugyancsak leleményes, ügyes, ráadásul verses (!) hitelméleti fejtegetéssel is. Mielőtt például a büntetését töltő, világot felforgató majomkirály a rend és a zarándok szolgálatába állna, az erről szóló fejezet élén így mutatja be a buddhista gondolkodás alapjait az elbeszélő:

„Buddha a lelked, s a lelked Buddha, / A lelked Buddha öröktől fogva. / Ha tudod, hogy nincs test és nincs lélek, / Megtestesül majd lelkedben Buddha. / Buddha, ha lelki testét felölti, / Nincsen milyenje, nincsen hogyanja. / Elmerül teljes fénye tüzeben a tízezer forma. / Testetlen test az igazi test, / Formátlan forma az igazi forma. / Forma nélküli, űr; s űr nélküli, / Nem jön, nincs iránya, vissza se tér; / Nem más és nem az, nincs, s van semmiként, / El nem vesztethed, s meg nem szerezheted, / semmiért. / Benne s körötte csudafény árja, / Egy szem homok is Buddha világa. / Ezer világ egy parányba zárva, / Egy lélek mélye mindenek társa.”

Ugyanez a szelíd, költői lelkű bölcselelő, aki maga az elbeszélő, ugyanakkor a buddhista térítés eszközévé teszi a különféle csodafegyvereket (például Szun Vu-kung „kézre járó, aranygombos, bűvös füttyköse”-t vagy a Magasztos Buddha abroncsgyűrűit, gyémánthurokjait); felhasználja az alkimisták csodaszereit és a taoista mágia

egyéb praktikáit; sőt, buddhista hőseit – persze, szent céljaik megvalósítása érdekében – Asszonyországban még házasságszedelgésre is „kényszeríti”.

Bármennyire a buddhizmus erényessége a legfontosabb hirdetni valója a *Nyugati utazás* szerzőjének, bármennyire „vaskalapos”, sőt elszánt térítő is az író, úgy látszik, mégsem csak a hit ajánlásain jár az esze. A női szépség finom részleteivel találkozávan egyetlen egyszer sem képes türtöztetni magát: Vu Cseng-en, a magányos, idős, beteg és megkeseredett tollnok is hosszú, költői leírásba fog. A szépséget a buddhistának is zengenie kell. Asszonyország királynőjének páratlan bájosságát például olyan csábítóan látatja, hogy az amúgy is kidülledt szemű Nyolctilalmasnak „még a nyála is elcsöppen”. Hasonlóan szárnyal, amikor egy másik szépséges szereplő, Jin asszony vonásait csodálja. Igaz, a máskülönből valószínűleg tartózkodó, sőt szemérmes öregúr, itt a sok műfajú regény egyik szintén nélkülözhetetlen szereplőjének, a gonosztevő, gyilkos csónakosnak a szemével merészel csak gyönyörködni benne. Szüksége volt az írónak a szereplők sorában egy ilyen elvetemült jellemre, a szélesebb olvasóközönséget a korabeli Kínában is vonzották a bűnügyi történetek, regényéből Vu Cseng-en sem hagyhatta ki a ponyvaelemet.

„Amikor az asszony szép kényesen beszállt a csónakba, Liu Hungnak kimeredt a szeme. Láta Jin asszony szép, kerek holdarcát, őszi hullámok ragyogásával csillogó szemét, cseresznye-csöpp ajkát, zöld fűzként imbolygó derekát, sikló halhoz, szálló vadlibához hasonló tartását, holdat setétítő, virágot elpirítő szépségét, s farkasvágy ébredt szívében.”

Tulajdonképpen ezzel a képpel, ezzel a jelenettel kezdődnek Hsüzan-cang, a szent szerzetes, az eszményi hős csodálatos életének rendkívüli eseményei. Maga a születéstörténet egy bűnügy elbeszélése, de hát ez is „helyénvaló”, közismert műfaja a régi ázsiai irodalomnak. A Magasztos Buddha indiai születéstörténeteiből (híres dzsátákáiból) mi is jól tudjuk, hogy egyik korábbi életét ő maga is elvetemült rablóként (!) tengette, és Vu Cseng-en korában már tudhattak erről a kínai buddhisták is, hiszen ezek a történetek akkor már több mint ezer esztendeje kínaiul is olvashatók voltak, szanszkritből készült fordításban. Hát, ilyen különös regény a *Nyugati utazás*, avagy a majomkirály története, és ilyen különös figurák a hősei. Éppen mostanában lesz fél évezrede, hogy ebben a könyvben is színre léptek, megjelentek.

3. Mindenki sinológus

Kezdjük talán Csokonaival. *Csokonai Vitéz Mihály*-lyal, aki a magyar írástudók közül valószínűleg legkorábban (az 1790-es évek elején) olvasott kínai irodalmat – a Debreceni Református Kollégium könyvtárában. A költő tudott a Dalok könyvéről, olvasott latinul kínai poézist, olvasott a kínai filozófiáról, tudott Konfuciuszról. Tudásának forrása *William Jones*, az egészen kiváló angol nyelvész és orientalista munkája volt, a *Poëseos Asiaticae Commentariorum Libri Sex cum appendice, Ex Editione Jo. Gottfr. Eichhorn. Lipsiae 1777*. A kötetet alaposan és nagy érdeklődéssel olvashatta az ekkor mindössze húszéves Csokonai, erről tanúskodnak jegyzetei, amelyeket *Kivonat az ázsiai poézisről* címmel, legnagyobb valószínűséggel 1794-ben készített. Egyáltalán nem érdektelen idézni, milyen lelkesülten emlegeti, mindjárt a jegyzetek elején a kínai irodalmat.

„A kínaiak nyelveken (sic!), amely teméntelen írók bizonyossága szerint minden nyelvek között legbővebb, van egy igen régi könyv, amelynek öt része van, és Shi King-nek

hívják. 300 Óda van ebben a könyvben az erkölcsökről, kötelességekről, virtusokról, amelyekben azt mondják, a numerusoknak kellemetes édességét s a képeknek venustását találhatni. Egyet ezen ódák közül, amely nekem felette tetszett, előhozta Confucius, az a, ha szabad úgy szólanom, chinaiak Plátójok.” Ezután Csokonai, ahogy írja, „Jones szabad latin fordításában” teljes terjedelmében idézi a költeményt. Utána így folytatja: „Jeles maradványa ez a régiségnek; mert az a fejedelem, kit a kínai poeta dicsér, Krisztus Urunk születése előtt élt mintegy nyolcszáz esztendővel: megmutatja továbbá az elefánttetem-metszőtől és drágakövek pallérozójától vett hasonlatosságokkal, mennyire mívelte a legrégebb esztendőkből ez a legelméletesebb nemzet a szép mesterségeket.”

Mindaz, amit Csokonai a kínai szellemről olvasott, meg is ihlette költészetét. Hogy milyen pontosan értette, és milyen erős hatással volt rá a kínai gondolkodás, azt a fenti feljegyzéseket tíz évvel követő, egyben utolsó műve, *A lélek halhatatlansága* című hosszú, gondolati költeményének fejezeteiből látjuk, igen meggyőzően. Például ilyen sorok idézik a versben Konfuciusz álombéli tünődéseit: „Mi voltam magam is, míg még nem születtem, / Míg fűből s állatból e testet nem vettem? / Aludtam mélyen a semmiség ölében, / A magam-nem-tudás csendes éjjelében.” Írhata volna e sorokat bármelyik élvonalbeli kínai költő.

A romantika kibontakozásának évtizedeitől egyre több írástudó figyelme, érdeklődése fordult aztán Kína kultúrája felé. Nálunk nemcsak az orientalizmus nyugatról érkező divatja miatt, hanem a „kelet népe”-gondolat ihletésére is. Már *Kisfaludy Sándor* úgy gondolta, hogy „...a fajt, mely keleti / Csak az érdekelheti / A Mi kelet-eredetű / S a mi kelet-nemzetű”. Innen már egyenes út vezetett Kínáig.

Vajda Péter igen szép, elismeréssel fogadott elbeszélést írt 1839-ben Kon-fu-cse címmel „*Sina harmadfélezer évvel ezelőtti, King Wang nevezetű uráról*”, akinél „*éjjel alig gondolkodék valaki többet a nappal terheiről*”, és az általa is igen tisztelt Kon-fu-cse mesterről, „*kinél bölcsőbb ember nem vala a nap alatt, kinek neve áldva lesz minden időközön keresztül*”. A „sinai művelődés” és a „confuciusi szellem” értékeit emlegeti *Yoridala* című 1837-es prózájában; írt verset *Chinai torony* (1839) címmel, és van egy *China történeteinek filozófiája* című eszmefuttatása is, szintén 1839-ből.

Ezekben az években egész Európa rajongott az egzotikusnak nevezett kínai és más kelet-ázsiai történetekért, mindenki „keletieskedett”. A magyar folyóiratok is az égvilágon mindent közöltek, ami ázsiaiak volt mondható. Rendkívüli népszerűsége tettek szert például a kínai közmondások. Aki literátus embernek vallotta magát, lelkesen gyűjtögette és fordította az általa ismert, akkor még leginkább európai nyelvekből a kínai bölcs mondásokat, maximákat, aforizmákat, rövid verseket.

Ezek közül az ismertebbek: *Chinai közmondások* (Athenaeum, 1843. II.); *Kínai közmondások* (Életképek, 1845. I.); *Keletföldi példabeszédek* (köztük kínai bölcsességek, Társalkodó, 1835. I.). A versek, a dalok a híres és kiváló korabeli „esztétikus”, *Greguss Agost* érdeklődését keltették föl igen komolyan, aki azután fordításkötetet adott ki belőlük 1861-ben és 1866-ban (elsőször Külföldi népdalok, majd második kiadásban Népek Lantja címmel). Ebben „sinai dalok” is találhatóak, „három sinai dal a Si Kingből”. Rajtuk kívül is bizonyára számos romantikus írástudó hódolt a kínai műveltségnek, e tárgybeli munkálkodásuknak általában ezeket az emlékeit sorolják a korszak magyar irodalmának kutatói.

Persze, nem maradhatott ki a kor sinologizáló íróinak sorából éppen a nagy mesemondó, *Jókai Mór* sem. Érdekes a *Tsong-Nu* című elbeszélése 1851-ből, és gyönyörű a régi kínai legenda feldolgozása, „átírata”, *A leaotungi em-*

berkék (1890). Hát, így támadt a kínaiak iránti érdeklődés, így kezdődött a „sinológiai” tájékozódás magyar tájakon, ilyen nagy lendülettel.

Megindultak azután Ázsia irányába a romantikus utazók is. Még nem a korszellem, de mindenképpen romantikus kalandvágy sodorta *Jelky Andrást* Makaóba és Kantonba (1757); már az óhazakeresés vitte Hongkongig (majd onnan Tibetbe) *Berzenczey Lászlót* a szabadságharc után (1851); tudós kutatóként érkezett kínai földre *Széchenyi Bélával Lóczy Lajos* (1877), aki több munkájában feldolgozta utazásuk tudományos eredményeit, az egyik kiemelkedő A kínai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása (1886). *Stein Aurél* (1888) már a legnagyobb, világhírű magyar keletkutatók közé tartozik, akinek tudományos munkássága szinte felülmúlhatatlan; *Zichy Jenő*, népes tudóstársaság élén, óhazakutatóként utazott Kínába (1895); *Cholnoky Jenő* mestere, Lóczy Lajos ajánlásával érkezett a Jangce vidékére (1896); *Gubányi Károlyt* is Lóczy biztatta mandzsúriai vállalkozására (1899); *Kompolthy Jób* pedig, a későbbi „magyar mandarin” Kína szerelemesként érkezett ide (1901), és vált a császárság szorgalmas és megbecsült főhivatalnokává, míg haza nem fordította a történelem. *Almásy György*, „az angol beteg” Almásy László édesapja is járt Kínában (1906), ahol az északi területek földrajzi, földtani és meteorológiai viszonyait tanulmányozta, valamint értékes néprajzi és gazdasági megfigyeléseket végzett.

Utánuk már leginkább a magyar keletkutatás, a sinológia 20. századi nagy nemzedékének utazásait és igen jelentős, nemzetközileg elismert munkásságát tartja számon az írott emlékezet. Az ismertebbek közül: *Ligeti Lajosét*, *Galla Endrét*, *Miklós Pálét*, *Tőkei Ferencét*, *Polonyi Péterét*, *Kara Györgyét*, *Ecsedy Ildikóét*. És persze, annak a *Csongor Barnabásnak* is ide tartozik a neve, aki tudósként és műfordítóként is kiemelkedő. Többek között két nagy, klasszikus kínai regény fordítását köszönhetjük neki eddig, a *Vízparti történetét* (1961) és a *Nyugati utazását* (1968). Mindkettőt a magyar műfordítás-irodalom csúcsaként értékelte megjelenésükkor az irodalomkritika, s e munkák félévszázados korát tekintve, itt van már a helyük az irodalomtörténet szerint is.

Ennek a nagy nemzedéknek köszönheti a magyar olvasó a klasszikus és a 20. századi kínai költők munkáiból való

gatott legtöbb fordításkötetet, a költemények próza- vagy műfordításait, és a kötetekben olvasható, a kínai irodalmat a szélesebb közönségnek bemutató írásokat is. Magyarul: a kínai irodalom javát anyanyelvünkön, úgy szoktuk ezt mondani: „közkinccsé tételét hazánkban”. A jeles, kortárs kínai irodalmat már a sinológusok ifjabb nemzedéke fordítja magyarra és mutatja be az olvasónak, a hazai hagyományhoz híven: a tudományos értékelés és a műfordítás területén is igen magas színvonalon végezve a munkát.

Ami a *Nyugati utazás* történetének feldolgozásait illeti, tudjuk, hogy azok már jóval ennek a regénynek a feltűnése előtt megkezdődtek. A legrégebbi írásos változatokat is nyilvánvalóan megelőzték az éloszóban terjedő legendák. Mielőtt egy 17. század eleji feljegyzés megemlíti egy kinyomtatott Vu Cseng-en-féle feldolgozást (azt mondják a szakemberek, nem dönthető el a szövegből, hogy erre a regényre utal-e a szerző), a zarándok és a majomkirály történetét már széltében-hosszában mesélték a kínaiak. Ahogy a legtöbb régi kínai regény epizódjai, Hszüan-cang utazásának és a majomkirály legendájának legnépszerűbb részletei is szájról szájra jártak, talán éppen ez a körülmény, a történetek közismertsége bátorította nemegyszer az írástudókat regényírásra. A nagyvárosok utcai mesélői is készítettek maguknak különféle alkalmakra szánt változatokat, és azt is tudjuk, hogy a nyugati utazás egyik-másik feldolgozása színpadra került. A legismertebbé vált epizódok korán megjelentek a hagyományos kínai operaelőadásokon és a pekingi opera műfajában is, ahol mindmáig a repertoár kedvelt jelenetei közé tartoznak.

A múlt század közepétől vagy tucatnyi filmváltozatot készítettek az alaptörténetből Kínában és külföldön; legalább ennyi a hosszabb, többrészes tévéfeldolgozások száma; nem sokkal kisebb az animációs filmeké; és szinte megszámlálhatatlan fel- és átdolgozás, inspiráció született a legutóbbi időkben a manga, az anime és a számítógépes játékok műfajában. Talán azért, mert a romantikusokat követve még mindig elég sokan és elég komolyan gondolják, hogy „a régi mítoszokban mégiscsak föllelhető a különös igazságnak egy szentjánosbogárkája”. Ahogy ezt egy későbbi szimbolista író, történetesen Vladimir Nabokov fogalmazza meg, amikor személyes vonzódását magyarázza a mítoszok – az emberi eszmélés minden lényeges mozzanatát felölelő – világához.

